

Dr. Burai Géza orvos alezredes

Adalékok az 1809. évi magyarországi francia hadjárat katonai egészségügyi ellátásának történetéhez

Érkezett: 1987. 02. 05.

Kulcsszavak: katonai egészségügy története, tábori ellátás

Az egész Európára kiterjedő francia háborúk (1792—1815) egyetlen esetben érintették Magyarországot.

Az 1809. évi háború során a francia hadsereg benyomult Magyarország nyugati területeire, a Dunántúlra. Számos kisebb ütközet és a győri csata (1809. június 14.) kölcsönösen veszteségteljes volt. A korabeli források meglehetősen pontos adatokkal szolgálnak a katonai veszteségekről, valamint a háború során megszerzett — francia és osztrák—magyar — katonai egészségügyi ellátás szervezéséről, intézményeiről. A katonai kórházakat azonban nemcsak a csatatereken megsebesült katonák tömegei árasztották el, hanem a háború következtében egyre hatalmasabb mértékben kibontakozó járvány betegai is.

A tömeges járványos megbetegedések, melyek a polgári lakosságra is áttértek és pusztítottak, hozzájárultak ahhoz, hogy a két szembenálló nagyhatalom sietve békét kössön 1809 októberében.

Általános helyzet

Az Osztrák Császárság által 1809. április 10-én kirobbantott háború rövid idő alatt a francia hadsereg sorozatos győzelmeivel folytatódott. A francia császárság „Németországi Hadserege” miután elfoglalta Ausztriának a Dunától délre fekvő területeit és Bécsset (máj. 13.) — megközelítette az Osztrák Császársággal perszonálunióban lévő Magyar Királyságot. Egyidejűleg a francia „Itáliai Hadsereg” Ausztria délkeleti tartományába tört be, s Graz felől közelítette meg Magyarországot. Az osztrák Déli Hadseregcsoport — melynek soraiban számos magyarországi kiegészítésű gyalogos- és huszárezred harcolt — Magyarország délnyugati területére vonult vissza. A súlyos helyzetre való tekintettel — már áprilistól — megkezdtek a magyar nemesség katonai mozgósítását, a „generalis insurrectio” szervezését is. Napóleon császár el akarta kerülni a háborút Magyarországgal, azonban schönbrunni főhadiszállásán keltezett (május 15.) csatlakozási felhívását a magyar nemesség egyöntetűen elutasította. Ezért Napóleon május végén parancsot adott a Magyarország elleni támadásra.

1809. május 31-től kezdve megindult a Bécs térségében összpontosított francia „Németországi Hadsereg” részeinek (Lauriston hadtestcsoport) és a Graz körzetében felvonuló francia „Itáliai Hadsereg” erőinek (II., V. és VI. hadtestek) összetartó irányú támadása Győr általános irányába. A francia támadás első szakaszában (1809. május 31—június 13.) számos kisebb harc alakult ki a — Graz—Jánosháza—Pápa—Győr irányába visszavonuló — császári Déli Hadseregcsoport IX. hadtestének utóvédjei és a francia „Itáliai Hadsereg” első lépcsőjét képező V. francia hadtest előrevetett csapatai között. A harcokban kezdetől részt vett a — győri gyülekezési körzetből — a cs. kir. IX. hadtest fedezésére Körmend—Szombathely térségébe vezényelt magyar nemesi felkelő Andrassy-dandár. Az utóvéd csatározások sorát (Szombathely: jún. 7., Sárvár: jún. 8., Karakó: jún. 9—11., Mersevát—Borosgyőr: jún. 8—11., Pápa: jún. 12.) — a június 14-én Győrnél lezajlott döntő ütközet követte. A csatát követően a cs. kir. IX. hadtest és a magyar nemesi felkelő csapatok Komáromba vonultak vissza, miközben a francia „Itáliai Hadsereg” megszállta a Dunántúl Ny—ÉNy—É-i térségét.

*A francia „Itáliai Hadsereg” egészségügyi ellátása Magyarországon
(1809. június—november)*

A francia „Németországi Hadsereg” Lauriston-hadteste és a Gudinhadosztály már 1809. május 30-tól megkezdte a pozsonyi hídfő ostromát, illetve benyomult Sopron—Kőszeg—Szombathely körzetébe. A legnagyobb erejű támadásra azonban június 7-én került sor Szombathelynél az „Itáliai Hadsereg” részéről. Az utóvédcsatározások nem jártak jelentősebb veszteségekkel. A június 7-én Szombathelyen lezajlott utcai harcokban a cs. kir. Geramb-harcsoportból mindössze három magyar huszár halt hősi halált, kilencen pedig sebesülten francia fogságba kerültek. A veszprémi lovasezredből egy ember halt meg s egy ember került sebesülten francia fogságba. A franciák veszteségei ismeretlenek. A június 9—11 közti karakói harcokban a Marcal gázlóit védő Andrassy-dandár pesti és veszprémi lovasezredeiből 7—10 ember halt meg s húszan megsebesültek (6).

A harcok sebesültjeit Pápára szállították: a nemesi felkelőket a benedekrendiek kolostorába, a mai Türr István gimnáziumba (június 1—11. között 42 embert), a sorkatonákat pedig az irgalmasrendiek kórházába, a jelenlegi pápai városi kórház épületébe. Június 11—12-én mindkét kórház sebesültjeit — 130 nemesi felkelőt és 104 sorkatonát — a Győr melletti Kismegyerve szállították (3). Június 12-én délután a francia csapatok elérték Pápát, s rövid harcban a várost elfoglalták. A cs. kir. IX. hadtest utóvédjét képező 19. Alvinczy gyalogezred III. zászlóalja két halottat és 43 sebesültet veszített az utcai harcokban (8). A várost elfoglaló francia csapatok térparancsnoksága azonnal lefoglalta a benedekrendi kolostort, az irgalmasrendiek kórházát, illetve a Szent Ilona-kórházat, valamint kórházat rendeztetett be az Esterházy-kastélyban és a katolikus iskolában.

A katonai kórházak élére Maison-t nevezték ki, mint „Feő Spítály Comissarius”-t. Alárendeltségében volt Latour („tábori belső orvos”: belgyógyász), Baban törzsorvos („Stabilis orvos”), Peyan („inspectionis alchirurgus”: sebész), Dumond („Controllor a Spítályban”) stb. A francia térparancsnokság azonnal igénybe vette a pápai polgári orvosokat. Elsősorban Zsoldos János igazgató-orvost és segédjét: Sininger Krisztiánt, valamint Puchli „belső orvost” (belgyógyászt), Kunté, Mészáros, Miskolczy „borbélymestereket” (sebészeket), Frater Remigius irgalmasrendi orvost, Andrasech, Landalin, Korporits, Bisistye patikusokat, Sturm

és Prill kötszer-szabókat. Néhány napon belül szolgálatra rendelték be a környező városok és falvak orvosait is: Gutrein belorvost, Kiszling, Lantzinger, Firinger, Müller, Vörös, Pucher, Gotang, Halasi borbélylegényeket, Réczinger, Kántor, Markos és Turmán borbélymestereket Veszprémből, majd a környék orvosait: Binket (Lepsényből), Teingert (Celldömölkéről), Vartert (Patonáról), Ulrichot (Tésről) és Nagy Lászlót (Nagytevelről). A polgári orvosokat a benedekrendieknél, az irgalmasrendieknél és a Szent Ilona kórházban alkalmazták. A kastélyban berendezett tiszti-kórházban kizárólag francia katona-orvosok dolgoztak (9).

A gazdasági és adminisztratív ügyeket kizárólag a helyi hatóságokra bízták. Ugyanakkor elrendelték, hogy sebesült-beteg katonáknak a város köteles élelmet biztosítani: személyenként és naponként (délelőtt 9 órakor és délután 16 órakor) fél font (kb. 220 g) főtt húst, fél font kenyeret és egy meszely (kb. 4 dl) bort.

Az első sebesültszállítmány június 13-án reggel érkezett be: a benedekrendiek kolostorába 116 osztrák—magyar és 47 francia, az irgalmasok kórházába pedig 17 osztrák—magyar és 16 francia sebesültet szállítottak. Június 13-án este újabb 19 sebesült franciát hoztak az irgalmasokhoz (9).

1. sz. ábra: Jelenet a győri csatából (1809. június 14.)

Június 14-én Győrnél lezajlott a döntő ütközet. A Habsburg csapatok adatai szerint a cs. kir. IX. hadtest seregeinek veszteségei az alábbiak voltak:

— tisztek: 16 halott, 67 sebesült, 7 eltűnt, 24 fogságba esett;

— katonák: 731 halott, 1691 sebesült, 1315 eltűnt, 2384 fogoly (7).

A nemesi csapatok 232 halottat és 132 sebesültet veszítettek. A franciák veszteségeit pontosan nem ismerjük. Saját jelentéseikben kb. 900 halottat és kb. 1600 sebesültet említettek (1).

Június 14-én estére és 15-ére beérkezett Pápára a győri csata sebesültjeinek áradata: 298 francia és 217 osztrák—magyar sebesültet hoztak „strázsmesteren (örmesteren) alól”. Beszállítottak még 30 francia és 5 osztrák—magyar tisztet is. Mivel a francia tisztek nem túrték meg maguk között az osztrák—magyar tiszteket a kastélybeli tiszti-kórházban, azok számára az irlalmasoknál és a benedekrendieknél rendeztek be egy-egy külön szobát. Június 16-tól tovább tartott a győri csata és a Komárom felé lezajlott üldözőharcok sebesültjeinek Pápára szállítása. Június 16-án 285 osztrák—magyar és 134 francia, június 17-én 527 osztrák—magyar és 144 francia közkatonát irányítottak Pápára. Június 18-án újabb 307 osztrák—magyar és 220 francia katonát, valamint 40 francia tisztet helyeztek el a városban. Ezen a napon a sebesültek zömét már Sárvárra kellett tovább szállítani. Június 19-én újabb 213 osztrák—magyar és 49 francia sebesültet hoztak. A nagy zsúfoltság miatt a városban kezelt — és a közelben lakó — magyar nemesi felkelőket hazaszállították. Június 20-án újabb 98 osztrák—magyar és 125 francia sebesültet hoztak Pápára. Ezen a napon 291 sebesültet újra Sárvárra irányítottak. A két nagy átszállítás után — június 21-re — Pápán már csak 373 sebesült katona maradt. Június 22-én újabb 102 sebesült franciát hoztak, de 23-án 7 tisztet és sok közkatonát Sopronba szállítottak. (A sárvári és soproni kórházak helyzete ismeretlen.) Június 24-én újabb 10 sebesült francia érkezett Pápára, de így is 157 sebesült közkatonára és 10 tiszt volt már csak a városban (9).

Június 25-én Peyan francia katonáorvos értesítette a városi hatóságokat, hogy másnap elvonulnak. Az elvonulás során 57 sebesültet magukkal vittek. Az ott maradó 110 szállíthatatlan — zömében amputált — osztrák—magyar és francia katonát (102 közember és 8 tiszt) a kórházban dolgozó Markos, Balázs és Nagy orvosokra bízta. A franciák távozása után Zsoldos János igazgató-orvos összesítő jelentést készített, amely szerint 1809. június 12—július 1. között Pápán összesen 3974 sebesült és beteg katonát ápoltak: ezek közül francia volt: 85 tiszt és 1960 közkatonára, osztrák—magyar volt: 5 tiszt és 1924 közkatonára. Az elhalálozott katonákról összesítés nem maradt fenn, a francia térparancsnokság nem adott ki adatokat a r. katolikus plébániának (9).

Június utolsó napjaiban a francia „Itáliai Hadsereg” — Napóleon parancsára — Bécs térségébe vonult vissza (egyedül Győrt nem irtették ki). A francia „Németországi Hadsereg” és „Itáliai Hadsereg” 1809. július 6-án koncentrált csapást mért Wagramnál a Habsburg hadseregre. Miután a vereséget szenvedett Habsburg had- és politikai vezetés július 12—19 között fegyverszünetet kötött a franciákkal, a francia „Itáliai Hadsereg” újra előnyomult a Rába vonaláig, az október 14-i békekötést követően ezen a vonalon maradt a november közepéig elhúzódo elvonulásig. November 19-ig Sopronban, Kőszegen és Szombathelyen működtek francia katonai kórházak. Azonban ezekről — néhány egyházi halotti anyakönyvi bejegyzést leszámítva — adatokat nem találunk.

*A Habsburg-hadsereg egészségügyi ellátása Magyarországon
(1809 június.—november)*

1809. június 1-től 14-ig az Ausztria felől visszavonuló cs. kir. IX. hadtest fő-kórháza a Győr melletti Kismegyerben volt. Ez azonban a győri csata után, június 14-én, az ott elhelyezett sebesültekkel és betegekkel, 104 sorkatonával és 130 nemesi felkelővel francia hadifogságba került.

2. sz. ábra: Francia egészségügyi katonák (1809)

A visszavonuló IX. hadtest újabb főkórházát Komáromban rendezték be, ezt június 18-án Habsburg József főherceg altábornagy is meglátogatta. Megállapította, hogy a legtöbb sebesült — bár már négy nap telt el a győri csata óta! — még nem volt ellátva megfelelő kötésekkkel. Egyúttal elrendelte, hogy a várható francia támadás miatt a kórházat azonnal telepítsék át Komáromból Érsekújvárra (5).

A magyar nemesi felkelő hadak külön egészségügyi szolgálattal rendelkeztek, Eckstein Ferenc főorvos vezetésével. Szűkebb törzsén (egy bel- és két sebészfőorvos) kívül alárendeltségében volt 5 törzservos, 14 fősebész, 55 alsebész, 12 gyakornok, 7 gyógyszerész, valamint az adminisztrációs részleg. A győri csatát követően — 1809. június 16-tól 1810. februárjáig — a következő helyeken és időpontokban működtek a felkelő hadsereg katonai kórházai (zárójelben feltüntetve az ott kezelt beteg és sebesült nemesi felkelőkkel):

- Család (Nyitra vm): jún. 16-tól október 6-ig (1009 fő);
- Komárom: július 3-tól november 6-ig (1496 fő);
- Mária-Nosztra: július 5-től október 18-ig (714 fő);
- Pest július 22-től 1810. febr.-ig (983 fő);
- Pápa: aug. 4-től 1810. jan. 15-ig (641 fő);
- Esztergom: szeptember 22-től 1810. jan. 7-ig (431 fő);
- Mór: október 23-tól 1810. jan. 6-ig (584 fő);
- Bodajk: nov. 17-től dec. 21-ig (124 fő).

A jelentések szerint összesen 4088 katonát kezeltek. Ezek zöme fertőző beteg volt. Júliustól kezdve ugyanis a cs. kir. reguláris csapatok és a nemesi felkelő hadak, valamint a Magyarországon állomásozó francia csapatok soraiban egyre nagyobb mértékben hatalmasodott el a járványos tífusz és vérhas megbetegedés, a korabeli orvosi terminológiával a „C. Typho putrido”, a „C. Typho nervoso” és a „C. Disanteria”. A korabeli magyar közvélemény szerint a járványt a francia hadsereg hurcolta be az országba. Ennek valószínűsége ma már megállapíthatatlan. Kétségtelenül közrejátszott a járvány kibontakozásában és rohamos elterjedésében az a fertőzőgóc, amelynek kialakulásáért valóban a francia hadsereg volt felelős. A június 14-i győri csata után ugyanis a francia „Itáliai Hadsereg” — amely a cs. kir. IX. hadtest és a magyar nemesi felkelő hadak visszavonulása után ura maradt a csataternek —, nem gondoskodott az elesett katonák és az elpusztult lovak eltemetéséről, eltakarításáról.

Az elhagyott csatateren 3030 elesett osztrák—magyar és francia katona holtteste maradt, s csak a cs. kir. serezeknek 255 lova pusztult el az ütközetben. A csatát követő 23. napon — 1809. július 7-én — a cs. kir. csapatok és a magyar nemesi felkelő hadak visszatértek a csataterre. Az elhagyott csatater rettenetes képet mutatott: 23 nap elteltével — a tikkasztóan forró nyári időben — a gabonában, a mezőkön és a réteken százával heverték még az elesett katonák, illetve lovak tetemei. József főherceg altábornagy, a magyar nemesi felkelő hadak parancsnoka is megdöbbenet jegezte fel július 8-i naplójában: „Todte auf dem Schlachtfelde noch nicht begraben” („A halottak még nincsenek eltemetve a csatateren”). József főherceg azonnal parancsot adott ki a halottak eltemetésére, ezt a torontáli lovasezred csapatai végezték el.

A francia hadseregben kibontakozó járványos megbetegedésekről nincsenek adatok. Ugyancsak ismeretlenek a cs. kir. hadseregben pusztító járvány adatai. Azonban a magyar nemesi felkelő csapatokról — Eckstein Ferenc főorvos jóvoltából — részletes adatokkal rendelkezünk. Jelentése szerint 1809. június—1810. február között a 43 vármegye és egy kerület által kiállított 20 467 gyalogos- és 18 161 lovaskatona közül:

megsebesült	a gyalogosok közül	136 ember
	a lovasok közül	207 ember
megbetegedett	a gyalogosok közül	2319 ember
	a lovasok közül	1114 ember

azaz kereken tizszer annyi volt a beteg, mint a sebesült katona.

Az átlagosnál — kettőszáznál — többen betegedtek meg

— a Dunán inneni kerület csapatai közül:

a Pest vármegye által kiállított lovasezrednél (létszáma: 1056 fő) és a 2. sz. gyalogos-zászlóaljnál (létszáma: 1224 fő), ahol 59 sebesült mellett megbetegedett 137 lovas és 37 gyalogos,

— a dunántúli kerület csapatai közül:

a Vas vármegyei lovasezrednél (létszáma: 1268 fő), valamint az 5. és 6. sz. gyalogos-zászlóaljknál (létszámuk: 2235 fő) 65 ember sebesült meg, ugyanakkor megbetegedett 17 lovas- és 307 gyaloguskatona;

— a Zala vármegyei lovasezrednél (létszáma: 900 fő) és 8. sz. gyalogos-zászlóaljknál (létszáma: 1173 fő) 26 ember sebesült meg, s megbetegedett 72 lovas- és 193 gyaloguskatona.

A Tiszán inneni csapatoknál a megbetegedések száma 200 fő alatt volt; a tiszántúli kerület csapatai közül magasan vezetett a Máramaros vármegye által kiállított 13. sz. gyalogos-zászlóalj (létszáma: 1071 fő), ahol 795 katona betegedett meg, de sebesült nem volt. A vármegyének lovasezrede nem volt (3).

Az összesítő adatok szerint a kórházakban kezelt 4088 ember között nemesi felkelő volt 3569 ember. Ezek közül sebesült volt: 343 fő, beteg volt: 3226 fő (C. Typho putrido: 817, C. Typho nervoso: 195, C. Dysenteria: 263 fő). Összesen meghalt közülük: 341 ember. A nemesi felkelő csapatokhoz beosztott 202 sorkatona (tüzér szekeres) közül sebesült volt: 2 fő, beteg volt: 211 fő (C. T. putrido: 42, C. T. nervoso: 11, C. Dys.: 36 fő). Meghalt közülük összesen: 35 ember.

A nemesi hadak kórházaiban összesen 37 cs.kir. sorozredbeli katonát is kezeltek. Ezek közül sebesült volt: 6 fő, beteg: 31 fő (C. T. p.: 8, C. T. n.: 11, C. D.: 12 fő). Közülük meghalt összesen: 6 fő. A nemesi hadak kórházaiban 12 főnyi francia hadifoglyot is kezeltek. Ezek közül 9 fő volt sebesült, 4 fő beteg (C. T. p.: 2, C. T. n.: 2 fő). Összesen meghalt egy ember.

A nemesi hadak egészségügyi személyzetéből 268 embert kezeltek. Ezek között sebesült nem volt, betegségben szenvedett 268 fő (C. T. p.: 205, C. T. n.: 27, C. D.: 3 fő). Meghalt közülük 28 ember (3).

Az 1809. július 12—19-i fegyverszünet után a cs. kir. hadsereg és a nemesi felkelő hadak is a Rábáig nyomultak előre. Főkörházuk már július eleje — a franciák visszavonulása óta — Pápára települt. Mivel várható volt a sebesült és beteg katonák tömeges ideszállítása, Zsoldos János pápai főorvos már július 2-án azonnali segítséget kért a Veszprém vármegyei Állandó Deputációtól.

Jelentése szerint a kórházakban már csak Reizinger és Kántor veszprémi sebészek dolgoztak, de ők is teljesen el voltak erőtlenedve a rengeteg munka miatt. Az egyetlen pápai sebészorvos pedig már hosszú ideje súlyos beteg volt. Zsoldos kérte, hogy a deputáció küldje Pápára a palotai (várpalotai) sebészorvost. Az amputált betegeteket ugyanis csak szakképzett sebészorvosok kezelhették, borbélylegényekre a csonkolások kezelését és kötözését nem lehetett bízni. A betegek ápolását négy sorozredbeli magyar katona látta el. Ezek közül most kettő visszatért ezredéhez, kettő pedig betegen feküdt. A falvakból berendelt segédszemélyzet használhatatlan volt. Mire beletanultak a munkába, otthagyták a kórházat. Zsoldos legalább 25 olyan nyugdíjas katonát kért, akik ápolónak alkalmazhatók és beszélnek németül. Július 8-tól egyre nagyobb számban hordták be a beteg katonákat a pápai kórházakba. Zsoldos János panaszos levele szerint ezekre senki gondot nem viselt, ellátásukról és ápolásukról senki sem gondoskodott. Még ágyakat sem adtak nekik, földre terített szénára fektették valamennyit.

Újra jelentette, hogy a kórházakban még mindig a két, végsőkéig kimerült veszprémi sebészorvos dolgozik, s újra kérte, hogy rendeljék ide a palotai és berhidai seborvosokat. Segédmunkaerőt is sürgetett, mert már a város hivatali embereit — strázsákat, hajdúkat, éjjeliőröket — kellett berendelni kórházi munkára.

Július 20-ra a pápai kórházakban — benedekrendieknél és az irgalmasrendieknél — újra 1115 császári katonát, valamint 65 francia közkatonát és tíz tisztet ápoltak. A beteg és sebesült francia hadifoglyok zömét azonban már július 13-tól a Veszprém vármegye által kiállított szekereken az ország belsejébe — elsősorban a Pécssett működő cs. kir. 8. sz. tábori főkörházba — szállították. A rettenetes zsúfoltság miatt július 19-én megkezdték a betegek és sebesültek egy részének (első napon 48 katonának) átszállítását a veszprémi vár épületeiben berendezett katonai kórházakba. Miután polgári orvosok nem érkeztek Pápára, július 20-án idevezényelték Vernert, az 53. sz. Franz Jellasich gyalogezred orvosát.

Annak ellenére, hogy folyamatosan tartott a betegek és sebesültek átszállítása, július végén még mindig 800 katonát kezeltek a pápai kórházakban. Veszprém városa tiltakozott a katonai kórházaknak a várbeli épületekben való elhelyezése ellen. Véleményük szerint a házakkal zsúfolt várban vannak a város templomai, s az ide járó polgári lakosságra is átragadhat a járványos betegség. Valóban súlyos volt a helyzet. A veszprémi kórházakban elhelyezett cs. királyi katonák közül — 1809. július 28. és december 31. között — 748 ember halt meg. Augusztus 5-én a veszprémi tanácsülés kijelentette a katonai parancsnokságnak, hogy a városban és a várban szinte minden arra alkalmas épületet lefoglaltak már a beteg katonák részére. Kérték, hogy legalább egy részüket szállítsák más városokba és falvakba, elsősorban Füredre (Balatonfüredre), mert itt vannak arra alkalmas épületek, s itt egészségesebb a levegő is. A kérésnek részben eleget tettek: a betegek egy részét a nagyvázszyoni uradalom épületeibe szállították (itt augusztustól az év végéig 14 katona halt meg), sok beteget szállítottak Tapolcára is (ahol az év végéig 41 császári katona és 2 francia hadifogoly halt meg). Pápa és Veszprém mellett nagy tömegű beteget szállítottak Székesfehérvárra: augusztus elejére 1700 beteg katonát zsúfoltak össze a cisztercita rendházban, a papnevelőben, a belvárosi plébánia épületében, valamint a polgári lakosság házaiban. A halálozások száma igen nagy volt (sajnos, a halotti anyakönyvek nem tartalmaznak itt adatokat). Augusztus 18-án a városi tanács jelentette, hogy a sártói temető úgy megtelt, hogy ott sírt ásni és koporsót elhelyezni már nem lehetett. A zsúfoltság miatt a lábadozó betegeket Tác és Kálóz falukba szállították, mire ott is kitört a járvány a polgári lakosság között. Október 31-én, Novák József megyei főorvos jelentése szerint, csak Tác faluban 300 beteg katona volt elhelyezve a parasztoknál, s a falu 202 házának mindegyikében feküdt beteg katona.

1809. szeptember 18-án elrendelték, hogy a veszprémi, de főleg a székesfehérvári katonai kórházakat Pécsre kell telepíteni. Pécs már augusztus 10-én megkezdte a kórházak részére számbavehető épületek felmérését. Alkalmasnak azonban csak a volt pálos kolostort (ma: Kossuth L. u. 44. sz.), a volt dominikánus kolostorban működő katonai nevelőintézetet (Kossuth L. u. 18. sz. és a színház helyén), valamint a pécsváradi kórházat találták. Már a fenti utasítás kiadása előtt, augusztus 10-re 700, szeptember 6-ra pedig 2000 beteg és sebesült katona volt Pécsen. Mivel az említett helyek kevésnek bizonyultak, igénybe vették a gimnáziumot (a mai Nagy Lajos gimnázium régi épületét), az elemi iskolát (a mai Leonardo da Vinci u. 1. sz.), illetve a pálos és dominikánus templomokat is, valamint két nagy magtárat. Miután szeptember 18-a után fokozatosan beérkezett Székesfehérvárról kb. 2000 katona, erőszakkal lefoglalták a püspökségi palotát, a vármegye házát (a mai Aranyoskút mellett), a Fehér Hattyú vendéglőt (Kossuth L. u. 15. sz.), a Nap Vendéglőt (Kossuth L. u. 23—25. sz.) és a régi városházát.

A pécsi kórház bázis a cs. kir. 8. sz. Főkórház (Haupt Feldspital Nr. 8.) parancsnoksága alá tartozott, élén Wuck kapitánnyal. Október—november hónapra Pécsen összesen 2401 katonát ápoltak: a volt pálos kolostorban 475, a Nap Vendéglőben 80, a Fehér Hattyúban 60, a régi városházán 157, a gimnáziumban 432, a papnevelőben 464, a püspöki palotában 562 embert. A volt dominikánus kolostorban 171 francia hadifoglyot láttak el. A halálozások számáról nincsenek adatok (2).

A legnagyobb tömegű beteg és sebesült katona azonban kétségtelenül Pesten és Budán volt. Szeptember 1-jén Habsburg József főherceg altábornagy látogatása és ott tett feljegyzései szerint a Soroksári úton lévő kórház-táborban (Lager-Spital) 1370, a gránátos-kaszárnyában 276, a Helyőrségi Kórházban (Garnison Spital, a mai Fő utca és a Királyhegyi u. sarkán) 447 beteg katona feküdt (8). Kórház volt még a Szentendrei úton lévő selyemfonodában (Filatorio), a kiscelli kolostorban, és az

Erzsébet apácák Fő utcai kórházában (a volt ferencesrendi kolostorban). A pesti és budai katonai kórházakban — az eredetileg 6000 férőhelyen — összesen 8000 katonát ápoltak (5). A főherceg-nádor szeptember 1-ji jelentése szerint az osztrák—magyar hadseregben mintegy 50 ezer volt a beteg katonák száma.

Az augusztustól egyre nagyobb méreteket öltő járvány — a Habsburg- és a francia hadseregben egyaránt — siettette a hadviselő felek közti békekötést. A Mosonmagyaróvárott augusztus 17-én megkezdődő béketárgyalások azonban csak október 14-re fejeződtek be Bécsben.

A francia „Itáliai Hadsereg” elvonulása az ország nyugati részéből azonban csak 1809. november 19-ére ért véget. Az elvonuló francia hadsereg számos szállíthatatlan sebesült és beteg katonáját hagyta vissza az általa megszállt városokban, illetve a császári hadsereg (hadifogoly) kórházaiban.

A legsúlyosabb következményekkel Vas vármegyét érintette a francia megszállás. A vármegyében annyira elterjedt a vérbaj, hogy a későbbiekben a Helytartótanácsnak kellett az ügygel foglalkozni. „A bujakór úgy terjedt a vármegyében, mindkét nembeli lakos között, hogy talán egy község sem maradt mentes tőle. E betegség annyira terjedt, hogy méltán vonta magára az egész Ország figyelmét” — írta a jelentés (4). Hosszú esztendőök teltek el, mire a vármegye és a megszállt ország-részek más területei képesek voltak az 1809. évi háború ezen utolsó súlyos következményét megnyugtatóan felszámolni.

IRODALOM

1. Bay F.: Napóleon Magyarországon. A császár és katonái Győr városában. Budapest, 1941. 34—36, 42.
2. Cserkúti A.: Napóleon katonái Pécsen. Pécsi Napló, 1906. szeptember 8., szeptember 16. sz.
3. Eckstein F.: Relatio Officiosa generalis de nosocomiis pro nobili insurgente militia hungarica. Anno 1809. Budae 1810. 55., Nr. XX. ad pag. 58., Nr. XIX. ad. pag. 54., Nr. XXI. ad pag. 59.
4. Hargita G.: Adalékok a syphilis Vas megyei előfordulásához. Vasi Szemle. 1967/3. sz. 389—392.
5. József nádor iratai. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Kiadta: Domanovszky Sándor. III. k. 1807—1809. Budapest. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1935. 488—489., 504—510., 650., 652.
6. R. Kiss I.: Az utolsó nemesi felkelés. Századik évfordulója emlékére. I. K. Budapest. 1909. 111—112.
7. Veltzé A.: Krieggbilder aus Polen, Steiermark und Ungarn. Wien und Leipzig. 1910. 77.
8. Weissenbacher V.: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 19. Erzherzog Franz Ferdinand von der Errichtung 1734 bis 1896. Wien. 1896. 393—394.
9. Zsoldos J.: A frantziák Pápán, vagy is a Pápai 1809—1810. Esztendőbeli Polgári Ispotályok leírása. Tudományos Gyűjtemény, 1817. XI. k. 45—47.

Szerkesztőségi megjegyzés:

A Szerkesztőség azért is adott helyet a hadtörténelmi dolgozatnak, mert a háború borzalmi és az ezzel járó és követő katasztrofális epidemiológiai helyzet ismertetése tanulságul szolgálhat az ifjú katonáorvosoknak; a cikk is bizonyítja azt a régi katonáorvosi tapasztalatot, hogy a háború és a fertőző betegségek mindig együtt járnak.

Egyúttal örömeink ad kifejezést, hogy csapatorvos ilyen tudományos igényű írással jelentkezett.

Lt. col. G. Burai M. D. M. C.:

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF MEDICAL
SUPPORT OF FRENCH CAMPAIGN 1809 IN HUNGARY

In French wars (1792—1815) affecting the whole Europe, Hungary became a seat of operations in one and only instance.

During the war 1809, the French Army entered Western parts of Hungary. Several fights and the Battle of Győr (14 June, 1809) inflicted heavy losses to both of belligerents. Contemporary sources provide a fairly correct account on casualties and losses, structure and facilities of the French and Austro—Hungarian medical support organized during the war. Military hospitals were overwhelmed not only by wounded emerging in masses in the battle field but by sick of epidemic growing continually as a consequence of the war. The large numbers of contagious diseases devastating also among the civilian population undoubtedly was one of the causes pressing the two great powers to sign peace in October, 1809.

Подп. м/с Г. Бурай:

МАТЕРИАЛЫ К ИСТОРИИ ВОЕННО-МЕДИЦИНСКОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЙСК ВО ВРЕМЯ ФРАНЦУЗСКОГО
ПОХОДА В ВЕНГРИИ В 1809

Во время французских войн 1792—1815, распространившихся на всю Европу, Венгрия стала театром военных действий только в одном случае.

В ходе кампании 1809, французская армия двинулась в западные области, в Задунайский край Венгрии. Многочисленные небольшие сражения и сражение под Дьером (14 июня 1809) нанесли взаимные тяжелые потери. Источники того времени довольно точно показывают военные потери, структуру и учреждения французского и австро—венгерского медицинского обеспечения, организованного во время войны. В военные госпитали поступали не только массовое количество раненых, но и больных эпидемии, которая, вследствие войны, приняла все более широкие размеры. Массовые эпидемические заболевания, которые свирепствовали и среди гражданского населения, также способствовали к тому, что в октябре 1809, Франция и Австрия спешно подписали мирный договор.

Dr. Burai Géza, 8200 Veszprém, Sorház u. 2/c.